

Het gedeelde interview

Over de dilemma's van het 'open archief'

Josien Pieterse

De voorbije jaren werkte ik mee aan verschillende oralhistoryprojecten van Aletta, het instituut voor vrouwengeschiedenis. Zo interviewde ik acht vrouwen die een actieve rol speelden in de tweede feministische golf over de vrouwenhulpverlening, nam ik een interview af met Anja Meulenbelt en interviewde ik in het kader van een samenwerking tussen Aletta en het Catharijneconvent twee vrouwen over feminisme in de kerk. Daarnaast interviewde ik twaalf vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog (actief) lid waren van de Communistische Partij van Nederland, de CPN.

De interviews werden opgenomen op video voor de oralhistorydatabank van Aletta. De collectie creëert bronnen voor toekomstige onderzoekers die met een grote diversiteit aan onderzoeksvragen orale bronnen willen toevoegen aan hun onderzoek. Deze collectie interviews vormt een aanvulling op de primaire geschreven bronnen van de tweede feministische golf en van vrouwen in andere sociale bewegingen. Aletta streeft een zo groot mogelijke openbaarheid na van de opgenomen interviews door hen op te nemen in een databank die gemakkelijk via het internet toegankelijk en doorzoekbaar is door middel van metadata.

In dit opiniestuk zal ik mijzelf als verzamelaar van levensverhalen plaatsen binnen de ontwikkelingen in erfgoed en archiveren enerzijds en de democratische gedachtevorming binnen oral history anderzijds – twee ontwikkelingen die tot nu toe veelal geschei-

den worden gezien. In de loop van mijn verhaal zal duidelijk worden dat oral history als levensverhaal met daarbinnen de individuele tegenstrijdigheid en complexiteit van de geïnterviewde onderdeel is van meerdere processen. Vervolgens zal ik laten zien dat het nastreven van een zo goed mogelijke representatie van de geïnterviewde voor een zo groot mogelijk publiek tegen een aantal beperkingen aanloopt. Ik wil in dit opiniestuk de discussie openen over het 'open archief' en de wijze waarop inspraak van interviewees en betrokkenheid van een publiek kunnen worden verenigd.

Het open archief

Het oralhistoryproject van Aletta sluit nauw aan bij de veranderende rol van het archief. Dankzij de digitalisering van collecties krijgt het archief de afgelopen decennia een andere invulling: vanuit het ideaal van het 'open archief' worden collecties openbaar en beschikbaar gemaakt. Het publiek kan vervolgens de inhoud naar eigen inzicht gebruiken en van een nieuwe context voorzien. Onderzoekers wereldwijd kunnen op metadata collecties doorzoeken en hebben de mogelijkheid dit te doen zonder gebonden te zijn aan de oude kaders die de collecties van inhoud voorzagen. De afzonderlijke identiteit van collecties en haar geschiedenis neemt daardoor in relevantie af.

Archieven gaan nieuwe samenwerkingsverbanden aan met andere erfgoedinstellingen,

zodat grotere verzamelingen van collecties kunnen worden gepresenteerd. Behalve onderzoekers worden ook geïnteresseerden aangemoedigd zich tot de collectie te verhouden en informatie toe te voegen. In toenemende mate realiseren instellingen zich dat 'burger-experts' hun tijd en kennis graag inzetten om collecties van eigen informatie te voorzien.

Geografie als organiserend en uitsluitend principe speelt daarbij geen rol meer. Voor de bezoeker van een website is het vaak van ondergeschikt belang in welk kader een instituut deze collectie heeft aangelegd en tot welke collectie het gerekend wordt (Lynch, 2011). De online-onderzoeker krijgt een unieke set data gepresenteerd, die afzonderlijke collecties overstijgt.

Deze ontwikkeling wordt gestimuleerd door overheid en fondsen. Een goed voorbeeld zijn de 'Kom je ook?'-conferenties, die innovatie en publieksparticipatie binnen de kunst-, cultuur- en erfgoedsector stimuleren. Je zou deze beweging kunnen zien als een democratisering van het archief en de emancipatie van de gebruiker. Technologische veranderingen gaan samen met toenemende mogelijkheden voor archieven te communiceren met een publiek en vice versa. Het archief als betekenisgevende autoriteit wordt door een dergelijk proces bevestigd.

Oral history

De belangstelling voor oralhistoryprojecten en methoden is de laatste decennia toegenomen. Dit hangt ook samen met de almaar grotere rol die visuele media in onze maatschappij innemen en de behoefte aan heterogene perspectieven van individuen binnen de geschiedschrijving. Bovendien zijn camera's veel goedkoper geworden en een oralhistoryinterview blijkt een toegankelijke en succesvolle manier om de betrokkenheid

Bron: Josien Pieterse – Woest Producties

van verschillende mensen bij het archief te versterken.

Oral history heeft zich in de afgelopen decennia als democratisch project steeds veranderend verhouden tot onvertelde verhalen. Paul Thompson beschrijft in het standaardwerk *The voice of the past*: "Every historical source derived from human perception is subjective, but only the oral source allows us to challenge that subjectivity: to unpick the layers of memory, dig back into its darkneses, hoping to reach the hidden truth." (Thompson, 1978, p. 150). Thompson plaatste oral history in het kader van een democratiseringsopdracht, waarbij een 'nieuwe' waarheidsvinding centraal staat die tegenover de 'grote verhalen' over de geschiedenis geplaatst kan worden. Oral history speelt een cruciale rol in de democratisering van de geschiedschrijving, maar de opdracht aan de 'onderdrukte stemmen' om een eenduidige andere waarheid tegenover de dominante geschiedschrijving te plaatsen, bevestigde opnieuw posities en identiteiten. Gayatri Chakravorty Spivak (1994) beschrijft in het artikel 'Can the subaltern speak?' de problemen omtrent de veronderstelde eenduidige stem die wordt toegekend aan diegenen die sociaal, politiek en geografisch worden uitgesloten van de hegemonie. Zij liet zien dat de 'subaltern' zelf een heterogene groep is.

Bron: Josien Pieterse – Woest Producties

'Subaltern studies' beïnvloedde ook de oral history. De diversiteit aan verhalen kwam centraal te staan. Onderzoekers gingen zich bezighouden met de wijze waarop binnen een levensverhaal identiteiten veranderden en de kijk op het verleden zich aanpaste aan gewijzigde omstandigheden (Leydesdorff, 2004, p. 29). Ook Kathryn Anderson en Dana Jack schetsen de tegenstrijdigheden binnen een levensverhaal, in het bijzonder op momenten dat de ervaringen niet passen bij de dominante betekenisgeving en alternatieve concepten niet zomaar voor handen zijn. Zij betogen dat je eigenlijk een stereoverhaal moet optekenen van dominante en gemuteerde kanalen, deze moet kunnen begrijpen en hen in verhouding tot elkaar moet kunnen zien (Anderson & Jack, 1991, p. 11).

Levensverhalenaanpak: de veranderingen in het verhaal

Zelf ga ik er vanuit dat er in een persoon niet één ultiem levensverhaal verborgen ligt, waarbij het meest succesvolle interview het interview is dat zo dicht mogelijk dit 'echte' levensverhaal benadert. Het is eerder een samenspel van geïnterviewde, interviewer, andere aanwezigen, onderzoeksvragen, het onderzoeksinstituut, de apparatuur en locatie. Een andere samenstelling produceert andere uitkomsten (zie Keller & Pieterse, 2008). Voor het afnemen van de interviews waar ik aan meewerkte, werd gekozen voor de methodiek van de levensverhalen in navolging van ondermeer Selma Leydesdorff (2004). Tijdens interviews met de vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog actief waren bij de Communistische Partij Nederland was het bij-

voorbeeld van belang de ervaringen, positie, ideeën en idealen van de geïnterviewde voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, maar ook in het huidige tijdperk aan de orde te laten komen. Alleen zo kan door toekomstige onderzoekers een afgewogen interpretatie gemaakt worden van het door de geïnterviewde vertelde verhaal. Mensen kijken steeds met een blik van het heden naar historische processen en gebeurtenissen en de afwegingen die zij maakten. Oral history is een goede methode om veranderingen in standpunten te tonen. Vertekeningen in het geheugen, het duiden van individuele en collectieve standpunten, stiltes en veelbetekenende blikken kunnen tegenstrijdigheden of nieuwe betekenislagen blootleggen.

Relatie interviewer – geïnterviewde op video

Ook de wijze waarop interviewee en interviewer zich tot elkaar verhouden, wordt steeds nadrukkelijker onder de loep genomen. Centraal staat de vraag op welke wijze geïnterviewden deelgenoot en mede-eigenaar gemaakt kunnen worden van het interviewproces. In 'Weight of the world' bespreekt Bourdieu (1993, p. 609) de wijze waarop de interviewer in principe start vanuit een ongelijke machtsverhouding. Dit kan inzichtelijk worden gemaakt door het interview te filmen. Video is lastiger te manipuleren dan tekst. In video-interviews wordt ook de relatie tussen interviewers en interviewee inzichtelijk, evenals de precieze vraagstelling.

Een oralhistoryinterview is een interactie tussen interviewer en geïnterviewde. Het beeldmateriaal laat zien hoe die interactie tussen beiden plaatsvond, zodat het vertelde door onderzoekers die gebruik maken van de interviews, beter gecontextualiseerd kan worden. De inzichten die het gebruik van video met zich meebrengt, liggen ondermeer op het vlak van de non-verbale communicatie.

Tempo, ritme, emotie, intonatie en expressie bieden de kijker/onderzoeker inzichten hoe deze sociale interactie door participanten is ervaren.

Critici menen dat het het interview tussen twee mensen, zonder tussenkomst van techniek, intiemer zou zijn. De camera zou bijvoorbeeld het geven van sociaal wenselijke antwoorden of het verzwijgen van te persoonlijke zaken bevorderen. Bij eerdere oralhistoryinterviews met vrouwen van de vrouwenhulpverleningsbeweging werd mij juist duidelijk dat video een extra betekenislaag toevoegt. Taal en tekst vormen slechts een deel van het verhaal. Beeld en geluid voegt daar tempo, ritme, emotie, intonatie en expressie aan toe. Ook het weglaten van informatie vanuit bescheidenheid, angst of kwetsbaarheid kan hierdoor zichtbaar worden en biedt onderzoekers belangrijke informatie (Sipe, 1998). Bijvoorbeeld wat een gebeurtenis voor iemand betekende en hoe dat geïnterpreteerd wordt en in verband wordt gebracht met andere gebeurtenissen en ervaringen. De toegevoegde betekenislagen zijn bij uitstek relevant voor een beweging die zich zo nadrukkelijk op het lichaam, zelfbeschikking en persoonlijke ontwikkeling heeft gericht als de vrouwenbeweging. Het afwerpen van maatschappelijke druk en rolpatronen is een mentaal én fysiek proces (Keller & Pieterse, 2009, p. 3-4).

Openbaarheid versus privacy

Hierboven staan de ontwikkelingen omtrent het (digitale) archief afgezet tegen de ontwikkelingen die in de oral history hebben plaatsgevonden. Aletta heeft een voortrekkersrol op zich genomen voor wat betreft het aanleggen van een oralhistory-archief. Het instituut startte in 2006 met een project om levensverhalen op video weer te geven en deze zo open en transparant mogelijk te presenteren.

Dit roept een aantal vragen op. Volgens mij prevaleert de volledige zeggenschap van de geïnterviewde om te beslissen wat er met haar interview gebeurt, maar dit staat soms haaks op de wens tot transparantie van het instituut, die juist een zo groot mogelijk publiek zoekt voor de collectie. Dat roept vragen op over wie uiteindelijk eigenaar is van het verhaal. Daarmee hangen andere vragen samen, zoals hoe informeren we mensen die niet in een digitaal tijdperk zijn opgegroeid over de consequenties van een publiek interview dat via het internet toegankelijk is? Als interviewees besluiten tot volledige openbaarheid van hun interview, moeten we hen dan beschermen en op de mogelijke gevolgen wijzen? Wanneer namen van anderen genoemd worden, moeten deze dan gewist worden of bieden juist deze namen aanknopingspunten voor nieuwe informatie van onderzoekers of geïnteresseerden en betrokkenen? In de interviews kunnen onjuistheden en tegenstrijdigheden voorkomen. Moet het instituut de bezoeker wijzen op onjuistheden? Mogen bezoekers naar eigen inzicht knippen en plakken in het materiaal?

Het toevoegen van beeldregistratie aan een interview heeft voordelen, maar roept ook nieuwe vragen op. Op beeld zijn mensen minder anoniem en makkelijker herkenbaar dan in transcript. Ook dat kan juist veel nieuwe informatie opleveren aan onderzoekers of betrokkenen. Er is al lang een discussie tussen diegenen die pleiten voor openbaarheid en anderen die waarschuwen voor misbruik van gegevens en de bescherming van privacy op het internet. Hoe nemen we deze discussie mee in de werkwijze van het 'open archief'?

Ik wil graag de discussie aanzwengelen over hoe het 'open archief' eruit zou moeten zien en welke afwegingen daarbij richtinggevend moeten zijn. Het spanningsveld tussen openbaarheid en transparantie enerzijds en

de autonomie van de geïnterviewden anderzijds, brengt een aantal dilemma's met zich mee. Als archief deze discussie bewust aangaan, kan het oralhistoryproject alleen meer versterken.

Literatuur

- Anderson, K. & Jack, D. (1991). 'Learning to listen. Interview techniques and analyses', in: Gluck & Patai (Eds.), *Women's words* (p. 11-26). New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1993). 'Understanding', in: *Weight of the world. Social suffering in contemporary society* (p. 607-626). Stanford, California: Stanford University Press.
- Chakravorty Spivak, G. (1994). 'Can the subaltern speak?' in: Williams, P. & Christman, L. (Eds.). *Colonial discourse and post-colonial theory: a reader*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Keller, G. & Pieterse, J. (2008). 'Dance around the camera. Experiences with recording video oral history from the Second Feminist Wave', in: Wieringa, S. (Ed.), *Traveling heritages. New perspectives on collecting, preserving and sharing women's histories* (p. 229-242). Amsterdam: Aksant.
- Keller, G. & Pieterse, J. (2009). 'Een bewogen beweging. Oral history met video en de Tweede Feministische Golf'. In: *Historica*, 32 (3), p. 3-4.
- Leydesdorff, S. (2004). *De mens en de woorden*. Amsterdam: Meulenhof.
- Lynch, C. (2011). Keynote DISH. Conference on digital strategies for heritages, 6-9 november.
- Sipe, D. (1998). 'The future of oral history and moving images', in: Perks R. & Thompson, A. *The oral history reader*. (p. 379-388). Londen: Routledge.
- Thompson, P. (1978). *The voice of the past*. Oxford: Oxford University Press.